

УДК 330.322.2

В. Ю. Петруня, кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту ЗЕД
Університету митної справи та фінансів
С. О. Геращенко, кандидат економічних
наук, доцент кафедри економічної теорії
та основ підприємництва ДВНЗ
“Національний гірничий університет”

ПОКАЗНИКИ ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

Розглянуто підходи до оцінювання стану бізнес-середовища в Україні. Проаналізовано індикаторні можливості ряду рейтингових показників, розроблених різними міжнародними організаціями. Запропоновано використовувати показники іноземного інвестування як результуючі фактичні показники стану бізнес-середовища в Україні.

Ключові слова: бізнес-середовище; підприємство; управління; показники стану бізнес-середовища; іноземне інвестування.

The business environment is the area of entrepreneurial performance. Consequently, its condition determines framework, facilities, and efficiency of entrepreneurial performance on a specific territory. At the same time, the condition of business environment causes current and long-term decisions at the micro and macro scale.

The development of the assessment criteria of the business environment is an essential analytical activity that focuses on the localization of the appropriate indicators which are important landmarks for primary investment, administrative decisions and those that are made by residents and nonresidents.

Assessment (indicative) opportunities of various rating evidence that are developed by the reputed international companies have been analyzed in this article. Advantages and limitations of the rating scales are defined. Additionally, it was offered to use in practice the assessment criteria of the business environment in Ukraine in parallel with a rating scale of national and international companies and indexes related to the direct international investment supply in the economics of Ukraine.

Key words: business environment; company; management; assessment criteria of the business environment; international investment.

Постановка проблеми. Зовнішнє середовище діяльності підприємств є певною системою факторів і суб'єктів, поведінка яких так чи інакше впливає на підприємства.

Держава – це один із інститутів, що має вплив на стан і перспективи середовища діяльності підприємств як резидентів, так і нерезидентів. Зовнішньоекономічна політика держави є регуляторним принципом, впливом державних інститутів на зовнішньоекономічну діяльність підприємств, тобто вона поширюється насамперед на зовнішньоекономічні аспекти середовища. Один із ключових параметрів зовнішньоекономічної політики –

© В. Ю. Петруня, С. О. Геращенко, 2017

створення відповідних умов для надходження в економіку країни іноземних інвестицій. Стан бізнес-середовища в Україні, перспективи його змін – глобальні фактори, які визначають зацікавленість резидентів та нерезидентів до інвестування в економіку країни.

Рух іноземного капіталу не є сталим процесом, його динаміка залежить від багатьох факторів. Так, згідно з Доповіддю ЮНКТАД про світові інвестиції (World Investment Report 2015), загальний обсяг розміщення прямих іноземних інвестицій (далі – ПІІ) знизився у 2014 р. на 16 % до 1,23 трлн дол. [1]. Це скорочення в основному пояснювалося нестабільністю світової економіки, непередбачуваністю політики для інвесторів і зростанням геополітичних ризиків. Кожна країна намагається відшукати свої шанси у світовій системі руху капіталу. Україні дуже потрібні результативні рішення в цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед авторів, що аналізують різні напрями проблематики бізнес-середовища в контексті економічної політики держави, зокрема зовнішньоекономічної, можна назвати таких як І. Бережнюк, О. Гаврилук, В. Гесць, А. Задоя, Б. Літовченко, Д. Лук'яненко, П. Мазурок, Н. Навроцька, Ю. Пахомов, Ю. Петруня, Є. Савельєв, А. Славянов. Видано чимало цікавих праць щодо питань регулювання, іноземного інвестування, курсової динаміки тощо. Водночас завжди в управлінні порушується питання оцінювання результатів відповідних зусиль, оцінювання ефективності регуляторних дій та управлінських рішень. Це питання, на нашу думку, заслуговує на спеціальну увагу дослідників.

Мета статті – визначення підходів до оцінювання стану бізнес-середовища в Україні, аналіз можливостей та обмежень відповідних рейтингових і фактичних показників, зокрема іноземного інвестування.

Виклад основного матеріалу. У менеджменті одним із базових понять є термін “середовище”, яке поділяється на “внутрішнє середовище” та “зовнішнє середовище”. Можна зауважити, що внутрішнє середовище контролюється самою організацією, точніше – її власниками та менеджерами, зовнішнє середовище є певною заданою системною компонентою. Поняття “бізнес-середовище” примикає до поняття “зовнішнє середовище” діяльності організації. У чому різниця? На нашу думку, “зовнішнє середовище” ширше поняття, ніж “бізнес-середовище”. По-перше, не кожна організація – це бізнес-організація. У такому випадку організація, очевидно, має середовище діяльності, але ми не можемо його трактувати як бізнес-середовище. По-друге, важливо бачити, що є чимало державних та комунальних підприємств, які функціонують у середовищі, що не має достатніх ознак саме бізнес-середовища. Наприклад, практична відсутність конкуренції у таких підприємств не дозволяє нам назвати середовище їхньої діяльності як саме бізнес-середовище. Ми можемо також констатувати, що більшість підприємств діє саме в межах бізнес-середовища.

Існує велика зацікавленість у тому, щоб через систему показників оцінити стан бізнес-середовища в тій чи іншій країні. Значення такого оцінювання, напевно, міститься у таких площинах: по-перше, це є оцінюванням діяльності уряду та інших державних інституцій як економічних “конструкторів” та регуляторів; по-друге, це певний інформаційний сигнал для потенційних і реальних іноземних інвесторів.

Одним із найвідоміших серед рейтингових показників у цьому плані є **рейтинг *Doing business*** (далі – DB) Світового банку щодо легкості ведення бізнесу [2]. Загальне значення показника для країни формується як середнє за 10 параметрами (індикатора-

ми), наприклад, можливості отримання кредитів, умов реєстрації підприємств, податкового навантаження, ступеня захисту інвесторів тощо. Глобальний (загальний) рейтинг відображає місце, яке посідає певна країна за легкістю ведення бізнесу.

Аналіз показує позитивну динаміку зміни глобального (загального) рейтингу DB України. Так, на початку 2013 р. країна перемістилась із 152 на 137 позицію, на початку 2014 р. – на 112, на початку 2015 р. – на 96, на початку 2016 р. – на 81, на початку 2017 р. – на 80. Але при цьому Україна поступається багатьом країнам, зокрема, колишнім партнерам по СРСР. У цілому ж рейтинговий прогрес України за останні 5 років становить приблизно 70 позицій. Треба також підкреслити, що аналіз матеріалів рейтингового оцінювання свідчить про дуже серйозне ставлення у світі до проблеми ефективного полегшення умов створення та ведення бізнесу, постійного проведення відповідних реформ і модернізацій.

Якщо брати окремі складові рейтингу України, то виокремлюємо такі за DB 2017: створення підприємств (річна динаміка – з 24 на 23 місце), реєстрація власності (із 62 на 63), захист міноритарних інвесторів (зі 101 на 70), оподаткування (з 83 на 84), міжнародна торгівля (зі 110 на 115), забезпечення виконання контрактів (з 93 на 81).

Зазначимо, що індекс (рейтинг) Doing business є дійсно комплексним показником, але водночас з чітко наукового погляду він не може бути прийнятий як досить системний показник для характеристики саме бізнес-середовища. На нашу думку, він може розглядатись як комплексний показник, що характеризує “правила бізнес-гри”, які встановлює та чи інша держава. Ці “правила” – надзвичайно важлива характеристика бізнес-середовища країни, але вони є тільки певною частиною відображення стану бізнес-середовища. Зокрема, в даному індексі ми не бачимо ресурсно-факторних характеристик, стану інфраструктури, традицій, ментальності тощо.

З погляду ролі держави у формуванні бізнес-середовища ми можемо дійсно погодитися з тим, що цей індекс, можливо, – один із найкращих показників, який у тому числі характеризує стан зовнішньоекономічного регулювання в тій чи іншій країні.

Отже, аналізуючи рейтинг DB, важливо розуміти, що він має на меті оцінити виключно якість правил регулювання підприємницької діяльності у країні й по суті не стосується макроекономічних параметрів, зокрема таких, як стабільність фінансової системи, якість управління фіскальною системою, рівень кваліфікації робочої сили та інших важливих аспектів середовища діяльності підприємств.

Індекс інвестиційної привабливості підраховується Європейською бізнес-асоціацією і ґрунтується на регулярному моніторингу бізнес-клімату топ-менеджментом компаній-членів Асоціації [3]. Об'єктом дослідження є інвестиційний клімат як певна сукупність факторів, що, врешті-решт, визначають ступінь ризику капіталовкладень і можливість їх ефективного використання. Конкретними параметрами виступають: легкість податкового законодавства, обтяжливість адміністрування податків і фіскального тиску, якість податкового обслуговування.

Щодо України, то тут у респондентів переважає незадоволеність поточним станом справ. Показник індексу (2,57 за 5-бальною шкалою) залишається у негативній площині (рис. 1). Експерти визначають основні проблеми ведення бізнесу в Україні, до яких належать корупція та неефективна судова система, що унеможливають вирішення земельних питань, відшкодування ПДВ, а також подолання технічних бар'єрів у торгівлі й проходженні митних процедур. Характеристика фіскальної

системи “дійовими особами бізнесу” може дійсно розглядатися як важлива складова загальної оцінки стану бізнес-середовища в країні. При цьому ми маємо враховувати певну суб’єктивну зацікавленість респондентів.

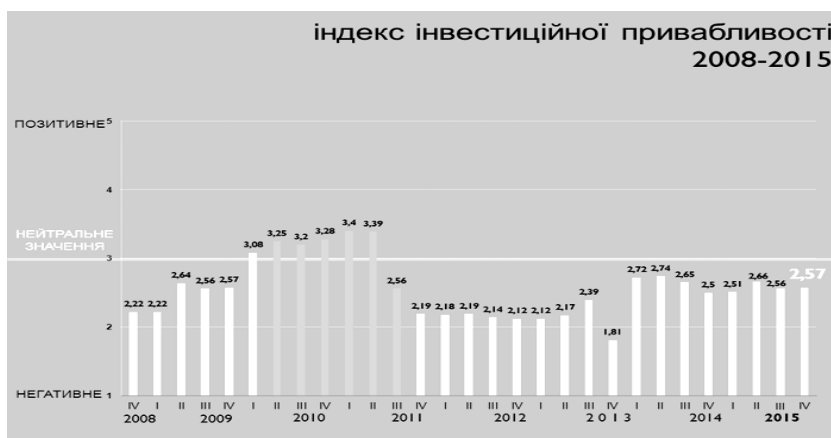


Рис. 1. Індекс інвестиційної привабливості України. Побудовано за [3]

Всесвітнім економічним форумом розробляється *рейтинг Глобальної конкурентоспроможності* [4]. Як повідомляється у Звіті про глобальну конкурентоспроможність 2015–2016 рр., Україна за рік піднялася з 76 на 79 місце (серед 140 країн) у рейтингу. Її сусідами стали Гватемала (78 місце), Таджикистан (80 місце).

У цьому рейтингу Україна протягом останнього десятиріччя переміщується між 68 та 89 місцями, стабільно перебуваючи серед країн, які характеризуються високою політичною та економічною нестабільністю, недостатньою інвестиційною привабливістю, високими підприємницькими ризиками.

Найбільше позицій упродовж 2015 р. Україна втратила за складовими макроекономічного середовища (мінус 29 позицій, 134 місце зі 140 країн) та рівнем розвитку фінансового ринку (мінус 14 позицій, 121 місце).

Показник макроекономічного середовища погіршився насамперед через інфляцію. Україна втратила 59 місць у рейтингу за цим показником і опинилась на 134 місці серед 140 країн. Традиційно Україна відстає у рейтингу за складовими якості інституцій (130 місце) та ефективності ринку товарів і послуг (106 місце). Показник незалежності судової системи – 132 місце.

Щодо складової ефективності ринку товарів Україна значно відстає за показником ефективності антимонопольної політики (136 місце) і впливом оподаткування на бажання інвестувати (129 місце). Також низькі оцінки за показниками, що стосуються прямих іноземних інвестицій: частка іноземної власності (126 місце) та вплив регулювання на прямі іноземні інвестиції (122 місце).

З іншого боку, Україна покращила свої позиції за складовими ефективності ринку праці (плюс 14 позицій, 56 місце), вищої освіти і професійної підготовки (плюс 7 позицій, 34 місце). 14 місце в світі належить Україні за рівнем охоплення вищою освітою та 38 – за якістю викладання математики і природничих наук, 45 місце за рівнем якості та 33 – за рівнем охоплення початковою освітою.

Україна посіла 29 місце у рейтингу наявності наукових та інженерних кадрів; 43 – за якістю науково-дослідних закладів, 50 – за кількістю патентів на винаходи. Очевидно, що інновації є потенціалом для зростання економіки. Для цього необхідні зусилля держави й бізнесу: збільшити державні закупівлі високотехнологічної продукції (наразі Україна на 98 місці), вдосконалити співпрацю університетів і бізнесу в науці та інноваціях (74 місце).

За рівнем сприйняття корупції Україна на 130 місці зі 167 місць у рейтингу міжнародної неурядової організації *Transparency International*. Серед колишніх країн СРСР рівень корупції вищий за український тільки в державах Середньої Азії [5].

Слід зазначити, що всі названі рейтингові показники оцінні. Якщо спиратися на показники фактичного характеру, тобто такі, що характеризують економічний стан, результати діяльності, в тому числі й держави, у сфері зовнішньоекономічної політики, то, на наш погляд, треба звернути особливу увагу на *показники іноземного інвестування*. Можливо, саме ці показники – найбільш точно відображення рівня зацікавленості бізнесу до певної економіки в усіх її аспектах.

На нашу думку, іноземне інвестування, з одного боку, є одним із важливих показників стану бізнес-середовища в країні. З іншого – іноземне інвестування є фактором коригування, змін у бізнес-середовищі країни. У табл. 1 наведено порівняння динаміки рейтингових показників DB для України та динаміки надходжень прямих іноземних інвестицій. Ми не бачимо відповідної кореляції. Напевно, це свідчить про те, що рейтинг DB у кращому разі – відображення лише частини загальної оцінки стану бізнес-середовища.

Таблиця 1

**Рейтингові показники DB і надходження прямих інвестицій
(акціонерного капіталу) нерезидентів в Україну**

Рік	Місце у рейтингу DB	Надходження капіталу (млрд дол. США)
2012	152	0,1
2013	137	5,6
2014	112	2,4
2015	96	3,7
2016	81	4,4

Складено за [2; 6].

На рис. 2 показано динаміку наявних (кумулятивних) обсягів прямих іноземних інвестицій в Україні. Цей аналіз ще більш показовий, тому що відповідні показники враховують не тільки “залучення (надходження)”, але й “вилучення” іноземного капіталу. Проте загальна картина щодо рейтингів DB не зміниться.

Отже, рейтингові показники є важливими компонентами характеристики стану бізнес-середовища в певній країні. Але вони переважно оцінні. Важливо спиратися також на певні фактичні показники, що відображають економічні результати, а не суб’єктивні оцінки, як би вони не були наближені до реальної дійсності. Тому вважаємо за доцільне розглядати показники іноземного інвестування в еко-

номіку України як прийнятні узагальнювальні показники оцінювання стану бізнес-середовища в країні у певний період часу.

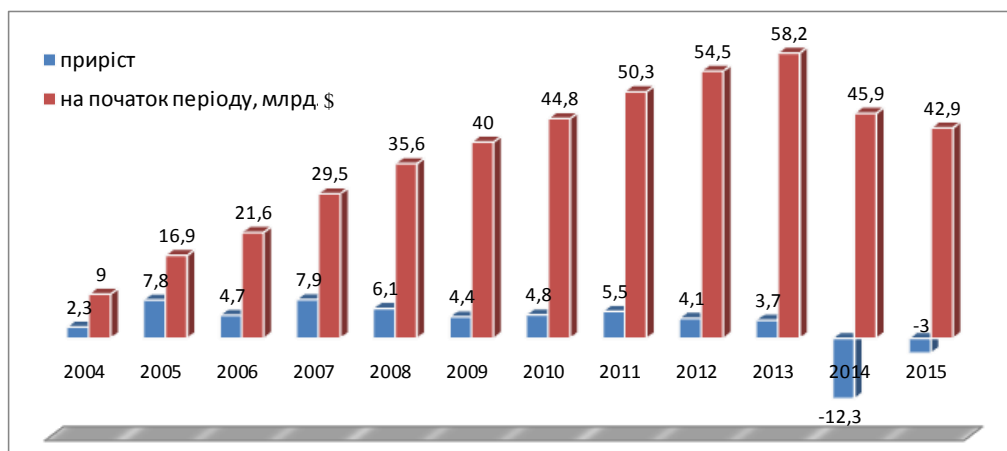


Рис. 2. Обсяг прямих іноземних інвестицій, млрд дол. США. Побудовано за [6]

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дослідження показало, що рейтингові оцінки стану бізнес-середовища в країні, що розробляються різними міжнародними організаціями, як правило, корисні для використання в управлінському аналізі як на рівні окремих підприємств, так і на рівні урядових інституцій. Вони впливають на важливі управлінські рішення на мікро- та макрорівні. Аналітики і суб'єкти управління мають керуватися цими даними. Водночас для макроекономічного управління потрібно спиратися на певні фактично-результуючі показники. Ряд показників прямого іноземного інвестування можуть бути зараховані саме до таких індикаторів.

Список використаних джерел:

1. UNCTAD. World Investment Report 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2015overview_ru.pdf
2. Сайт “Doing Business” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org>
3. European Business Association Індекс інвестиційної привабливості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eba.com.ua/static/indices/iai/EBA_Investment_Attractiveness_Index_4th_quarter_2015_UA.pdf
4. Звіт про глобальну конкурентоспроможність України у 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/news/ukrayina-u-reytingu-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2015>
5. Corruption perceptions index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.transparency.org/cpi2015>
6. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>